

I. A. FESSLER HATÁSA JULIA PARDOE „MAGYARSÁG-KÉPÉRE”

Az angol írónő, Julia Pardoe (1806–1862)¹ magyarországi útirajza azon kevés művek egyike e műfajban, melyet a honi sajtó eléggé tárgyilagosnak ítélt, s amelyről az elmúlt százötven év folyamán szinte kizárólag csak dicsérettel szólt.

„Általában minden illy nemű munkák között, miket külföldiektől honunkról olvasánk, ezt 's Paget William utazását legjobbnak tartjuk” — írta a *Pesti Hírlap* vezércikkében *The City of the Magyar, or Hungary and her Institutions in 1839–40* (A magyarok városa, azaz Magyarország és intézményei 1839–40-ben) című útirajzáról elsőként maga Kossuth Lajos.²

Ha Pardoe neve hébe-hóba felbukkan, azóta is mindig e három kötetes művét méltatják.³

Másik magyar témájú könyvét nem ismertették — mivel úgy látszik nem is ismerték — sem kortársai, sem későbbi korok angol–magyar kapcsolataival foglalkozó irodalomtörténetesei.

E tény meglepő, hiszen Pardoe, akit hívei elfogulatlan „magyarság-képéért” becsültek, s becsülnek mind a mai napig, épp abban a korszakban élt, melyről joggal állapították meg, hogy „Angliában a Magyarország-kép kialakulásának kezdete”,⁴ ehhez pedig az írónő nyilván mindkét művével hozzájárult, sőt *Hungarian Castle* (Magyar kastély) című könyve bizonyítja meggyőzően azt, hogy milyen tudatosan törekedett olvasói véleményének befolyásolására.

A mű némi tanulsággal szolgálhat, hogyan, s milyen elemekből alakult ki e „magyarság-kép”, mely Magyarország huszadik századi sorsát illetően oly jelentős szerepet játszott, s mely úgy látszik, még a magyar irodalom megítélését, befogadását is befolyásolta — legalábbis Nagy-Britanniában.

Pardoe már 1840-ben megjelent útirajzában kifejtette nézeteit a magyar közelet akkori foglalkoztató társadalmi és politikai kérdésekről, így a nemzetiségi ellenségeskedés okairól és a vizály megszüntetésének mikéntjéről; a magyar nyelv szerepéről, az ország és Ausztria viszonyáról, stb.

Habár a magyar szellemi és politikai élet számos jelentős alakját ismerte személyesen — köztük József nádort, Széchenyi Istvánt, Vörösmartyt, Toldyt, Wesselényit — nézeteire

¹ Az írónő a *Dictionary of National Biography* szerint Beverley-ben, Yorkshire-ben született. Első kötete — egy verseskönyv — tizennégy éves korában jelent meg. 1835-ben Magyarországon át kísérte apját Törökországba, ottani élményeiről nagy sikerű könyvet írt. Több, a maga korában népszerű regény mellett történeti munkákat publikált. Az 1814-ben színvonalas tory irodalmi lapnak induló, később ellaposodó *New Monthly Magazine* munkatársa volt.

² *Pesti Hírlap*, 1841. 10. sz. E cikket többen is idézték már, anélkül azonban, hogy szerzőjét megnevezték volna. Kossuth szerzőségéről l. KOSÁRY Domokos, *Kossuth Lajos a reformkorban*. Bp. 1946. 201.

³ Utoljára MALLER Sándor, *Magyarország angol szemmel* c. cikkében. Nagyvilág, 1989. 1222.

⁴ JESZENSZKY Géza, *Az elvesztett presztíz. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában 1894–1918*. Bp. 1986. 8.

minden bizonnyal legfőbb tanácsadója, Döbrentei Gábor, és annak baráti köre lehettek a legnagyobb hatással.⁵

Míg más, Pardoe-énál korábbi angol nyelvű munkákban a reformkori Magyarországot egyszerűen Ausztria részének tekintették,⁶ vagy legfeljebb hűbéres királyságnak,⁷ az író nő nemcsak, hogy független államnak, hanem egyenesen a *szabadság oázisának* mutatta be — 1840-ben: „[...] létezik egy ország, mely évszázados belháborúk és a vele járó megpróbáltatások ellenére a szabadság oázisa a despotizmus sivatagában. Furcsa és megdöbbentő arra gondolni, hogy kilenc órányi Béctől — Ausztria, Törökország és Oroszország zarnoki kormányaitól körülvéve, [...] él egy faj, amely lerázta az önkényuralom jármát, s kabinetek intrikái és hatalmi fenyegetések ellenére ki mert állni jogaiért.”⁸

Ez alatt a *faj* alatt a magyart értette, ami következtetni enged Pardoe nézőpontjára és elfogultságaira. Az írónőnek ugyanis volt tudomása arról, hogy a Magyar Királyság soknemzetiségű ország, sőt itt-tartózkodása során azt is tapasztalta, hogy e nemzetiségek közt rossz a viszony. Míg egy másik angol írónő, Mrs. Gore, a huszas évek közepén még csak osztrák–magyar gyűlölködésről hallott, addig Pardoe-nak látnia kellett, hogy a szláv és magyar lakosság közt is nő az ellenszenv. Az ellenségeskedést az eltérő nemzeti jellemmel magyarázta: „óriási a különbség a magyar és a szláv nemzeti jellem között, melyet a több évszázados együttélés sem tudott megszüntetni”⁹ — írta. A kialakult helyzetért azonban az ország szláv lakosságát hibáztatta (könyvében általában nem tett különbséget az egyes szláv népek közt). „A szlávok szívében mélyen gyökerező gyűlölet él a magyarok iránt: gyűlölik őket, mint hódítóikat; irigykednek rájuk, mert azok morális és társadalmi fejlődése felülmúlja az övékét.”¹⁰

Pardoe elfogultsága azzal magyarázható, hogy osztotta magyar barátainak az orosz terjeszkedéstől való félelmét.

Bármennyire állt is a magyar oldalon, az ellenséges indulatokat rosszalta, s bízott abban, hogy a „nemzeti ellenszenv” szükségszerűen csökkenni fog, különösen a németek és magyarok közt.¹¹ A viszály megszüntét kissé meglepő módon a magyar nyelv használatának kiterjesztésétől várta. Úgy gondolta, hogy általánossá tételével az oktatásban és közgazgatásban, a magyarok nem haragudnának többé a szláv nemzetiségekre, mivel nem kellene tartaniuk a szláv–orosz szupremáciától.¹²

A magyarosítás mellett tehát az orosz hódító politikával érvelt, de nem csupán Magyarország, hanem az egész Habsburg birodalom sorsát szem előtt tartva. A monarchia stabilitását szerinte csak az egységes, magyarokból, megmagyarosított (magyarized) szlávokból és németekből álló Magyarország biztosíthatta. Ezért könyvében lelkesen üdvözölte az 1839–40-es országgyűlés határozatait a nyelvi kérdésben, melyek célja, úgy vélte, a „nemzetiesség fejlesztése” volt (to develop nationality).¹³ Úgy tapasztalta ugyan, hogy a szlávok az oroszokhoz húznak, s a németiség is vonakodik asszimilálódni — meg is jegyezte, hogy bizony egy német kereskedőnek a magyar nyelv épp olyan idegenül cseng, akár a

⁵ CZIGÁNY Lóránt, *A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830–1914*. Bp. 1976. 91. Erről tanúskodik az MTA Kézirattárában (Magyar Irodalmi Levelestár) őrzött Júlia, illetve anyja, Eliz Pardoe által Döbrenteihez írt 23 levél.

⁶ Például P. E. TURNBULL, aki több fejezetet írt Magyarországról, *Ausztria* c. könyvében, 1840-ben.

⁷ Mrs. GORE, *Hungarian Tales* c. 1829-ben megjelent elbeszéléseiben. L. KÁDÁR Judit, *Angol elbeszélések a 19. század elejének Magyarországról*. Itk 1989. 574–582.

⁸ Júlia PARDOE, *The City of the Magyar...* London 1840. I. 217–8.

⁹ PARDOE, i. m. II. 271–2.

¹⁰ *Uo.*

¹¹ PARDOE, i. m. II. 274.

¹² PARDOE, i. m. III. 34.

¹³ PARDOE, i. m. II. 262.

timbuktui¹⁴ — de azért bízott benne, hogy a nem-magyarok előbb-utóbb belátják annak fontosságát, hogy „teljesen nacionalizálódjanak” (becoming perfectly nationalized).¹⁵

Ennek a Pardoe által átvett — a nemesi szemléletmódban az 1830-as évek második felében meghatározóvá váló — expanziós nyelvi nacionalizmusnak paradox módon liberális gyökerei is voltak, amint ez az angolíró nő egyik barátjának és „adatszolgáltatójának” Lukács Móricznak az *Allgemeine Zeitung* számára propagandisztikus cíllal írt cikkéből kiderül: „Ha egyszer dűlőre kerül a dolog, nekik [a szláv nemzetiségeknek] is nyelvük suprematiája — vagyis inkább a hozzá csak rokon oroszé — nagyon drágán vásároltnak fog tetszeni, ha kancsukával és a fajrokon lengyelekéhez hasonló sorssal együtt kínálják; különösen akkor áll ez, ha a szláv lakosság tömege a politikai jogok kiterjesztése által előbb már a magyar ügynek és az alkotmányos szabadság részére, mely immár az övék is, meg van nyerve.”¹⁶

Mint útirajzából kitetszik, Pardoe a reformpárti, a nemzetiségekre a politikai és polgári jogokat kiterjeszteni szándékozó, e tekintetben tehát liberális, ugyanakkor a monarchia egységét képviselő, ám a nyelvi kérdésben az expanziós nacionalizmus álláspontját elfogaló magyar nemesi ellenzék nézeteit tette magáévá.

E nézeteket vallva fogott 1842-ben a *Magyar kastély* megírásához, amelyben a személyesen tapasztalt nemzetiségi viszályok ellenére — szemléletmódja következtében — Magyarországot egységes nemzeti államnak ábrázolta, olyan országnak, melyben kizárólag magyarok élnek.

Akik tudtak e mű létezéséről, úgy vélték, hogy regény, melynek cselekménye Magyarországon játszódik.¹⁷

A *Magyar kastély* azonban nem regény, sőt legnagyobb része nem is Pardoe önálló alkotása, hanem kereset szerkezetbe foglalt elbeszélésekből áll, melyeket elsősorban báró Mednyánszky Alajos *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* című 1829-ben megjelent művéből fordított; illetve melyek közül kettőnek a témáját gróf Mailáth János *Geschichte der Magyaren* című 1828–1831 között öt kötetben kiadott könyvéből vette át.

A *Magyar kastélyt* saját önálló alkotásának állította be — ugyan az előszóban hivatkozott Mednyánszkyra, s a harmadik kötetben egy alkalommal Mailáth nevét is megemlíttette¹⁸ — homályos utalásai alapján azonban aligha gondolhatta bárki is, hogy legalább háromnegyed részben szövegű fordítás. Íme az előszó, melyben megindokolta témaválasztását: „Különös öröömre szolgál, hogy Magyarországot még egyszer írói munkám színhelyévé tehettem, s hön remélem, hogy a köteteket, melyeket most az olvasó elé tárok, eléggé igaznak és jellemzőnek tartják, hogy érdeklődést ébresszenek e rendkívül lovagias és kalandos történetekben gazdag ország romantikus emlékei iránt. Kötelességemnek érzem, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki magyar barátaimnak, akiknek könyvem vázát [frame-work] köszönhetem, különösen báró Mednyánszkyknak [sic], továbbá, hogy hangot adjak reményemnek, miszerint a módot, amint segítségüket igénybe vettem, éppen olyan megfelelőnek tartják, mint amennyire kielégítőnek magam.”

Ha Mednyánszky és Mailáth kezébe került e mű, aligha lehettek minden tekintetben elégedettek Pardoe átalakításaival. Ugyan mind Mednyánszky regéket és mondákat tartalmazó munkája, mind Mailáth *A magyarok története* c. könyve annak a hagyományörző mozgalomnak a jegyében született, mely egyik jelenségeként Horváth János az irodalmi népiességet tárgyalta, mégis tévedés volna e két szerzőt ez utóbbi, alapjában nacionalista

¹⁴ PARDOE, i. m. II. 268.

¹⁵ PARDOE, i. m. II. 262.

¹⁶ LUKÁCS MÓRIC, *Magyarország jelene és jövője* in Lukács Móricz munkái. Összegyűjtötte GYULAI Pál. Bp. 1884. II. 44.

¹⁷ CZIGÁNY, i. m. 92. Az adat bizonyára a *Dictionary of National Biography*-ből származik.

¹⁸ PARDOE, *The Hungarian Castle*. London 1842. III. 63. A mű magyarországi közönyvtárban nem található meg. A University of London School of Slavonic and East European Studies — Iványi-Grünwald Béla gyűjteményéből származó példányát — könyvtárközi kölcsönzéssel küldte el.

irány képviselőinek táborába sorolni.¹⁹ A nyelvi szempontú és központú nemzetiség egyik számára sem volt követendő cél — nem véletlen, hogy németül írtak — a nemzetiségi kérdésben mindketten türelmes álláspontot foglaltak el.²⁰ A *Magyar kastély* „segítségük igénybevételével” kifejezésre juttatott magyar nemesi nacionalizmusa, Pardoe-nak a magyar nyelv szerepéről és feladatáról vallott véleménye miatt éppen hogy ellentétben állt saját nézeteikkel.

Pardoe, állítása szerint magyar barátainak könyve *vázat* köszönhette, holott épp a váz, vagy keret az egyedüli rész, amely saját önálló alkotása. Bár az is Boccaccio *Dekameronjának* mintájára készült: 1830 decemberében egy magyar nemes urakból és hölgyekből álló társaság a hóvihár miatt egy erdélyi kastélyban reked, s unalomüzsül esténként ki-ki sorban elmesél egy a saját családja tradíciójából merített történetet.

Mednyánszky az azonos történelmi korban, vagy azonos helyszínen játszódó történeteket a változatosság kedvéért egymástól távol helyezte el — Pardoe saját szempontjai alapján új sorrendbe állította őket, számos esetben változtatott az elbeszélések szövegén, sőt volt ahol a végkifejleten is, s e változtatásokkal és a keret adta lehetőségekkel élve kívánta olvasói véleményét a kívánt irányba terelni.

Az első keretrészben kitűzött eredeti elképzelését, hogy nemesi származású narrátorai csak nemesi történeteket mondjanak el, hamarosan alárendelte annak a szempontnak, hogy a magyarok „nemzeti tulajdonságait” mutassa be — mégpedig felismerhetően Fessler Ignác Aurél romantikus történeteszemléletének hatására.

Mednyánszky munkájából, mely *Elbeszélések, regék 's legendák a' magyar előkorból* címmel Nyitske Alajos és Szabényi Pál fordításában 1832–1834-ben magyarul is megjelent,²¹ az eredeti negyvenegy történetből huszonháromat vett át. A három kötet egy-egy fejezetébe végül, a fejezetek elejének keret-részét követve az alábbi elbeszélések kerültek:

<i>Pardoe új címeivel</i> 1. kötet	<i>Mednyánszky eredeti címei</i>	<i>A címek Nyitske-Szabényi fordításában</i>
1. fej. The Miner's Daughter	Das Jungfernschloß zu Chemnitz	Selmecezi leányvár
2. fej. The Haunted Castle of Hrisco	Der steinerne Mönch von der Geisterburg Hrisco	A kísértetes Hricsó-vár előtti Kőbarát
3. fej. The Talisman	Der eiserne Hahn zu Raab	A Györi vaskakas
4. fej. The Traitor-Monk	Das Schloß am Munde	Lakat a' szájon
5. fej. The Banquet of Winna	Das Gastmahl zu Winna	A' Vinnai lakoma
Kerettörténetben a 6. fejezet előtt, cím nélkül:	Das Teufelsgemälde zu Pressburg	Posonyi ördögös kép

¹⁹ HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfig.* Bp. 1978. 133–4.

²⁰ Mindketten jó kapcsolatban voltak Ján Kollárral. L. *Magyarország története 1790–1848.* Bp. 1983. II. 812. Mednyánszky 1820–1829-ig báró Joseph Hormayrrel szerkesztette a *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* c. évkönyvet, melynek célja az egységes Ausztria gondolatának támogatása volt, „melyben azonban az egyes nemzetek megtartották volna eltérő és sajátos nemzeti jellegüket.” HEINRICH Gusztáv, *Aranyos-Rákosi Székely Sándor.* ItK 1895. 401. Előszőr a *Taschenbuchban* jelent meg az *Erzählungen* legtöbb története.

²¹ *Elbeszélések, regék 's legendák a' magyar előkorból.* Németből báró MEDNYÁNSZKY Alajos után szabadon fordították NYITSKE Alajos és SZABÉNYI Pál. Pest 1832. A műből *Regék és mondák* címmel az Európa Könyvkiadó és a Tatra Kiadó közösen megjelentetett egy válogatást, 1983-ban.

6. fej. The Escape	Die Flucht	A Futás
7. fej. The Miraculous Cross	Das Wunderkreuz im Baume	Csodakereszt a' fában
8. fej. The Wetterling Cím nélkül beleszöve:	Der Rabenfels Das Windschloß	Hollókő Szelek' vára
9. fej. The Bloody Banquet	Das blutige Gastmahl	Vérlakoma

2. kötet

1. fej. The Defence of Szolnok	Szolnok's Vertheidiger	Szolnok' Védői
2. fej. The Castellan	Der abgehaute Fuß	Elmetszett láb
3. fej. Wooing a Bride	Die Brautwerbung	Mátkásítás
4. fej. Katherine of Budethin	Die Mauerblende zu Budethin	A Budethini Falüreg
5. fej. The Brothers of Bistnitz	Der Bruderzwist	Testvéri viszálokodás
6. fej. The Ransom	Edle Rache	Nagylelkű bosszúállás
7. fej. The Margitta Rock	Der Margittafelsen in der Waag	A' vágbani Margita kőszirt

3. kötet

1. fej. The Husband	List mächtiger als Gewalt	Csel erőt győz
2. fej. John of Sasvar Ebbe a történetbe szötte bele Mailáth <i>Geschichte</i> -jéből	Achmet Pascha	Achmet Basa Zrínyi Miklós szigetvári kirohánásának történetét.
3. fej. Clara at Visegrad —	Zách Klára története Mailáthtól.	
4. fej. The Black Captain	Der schwarze Heerführer	Fekete Vezér
5. fej. The Lion-Stone	Der Löwenstein	Oroszlánkő
6. fej. The Renegade	Die Freunde	A Barátok

Pardoe szemléletmódját jól mutatják kihagyásai. Könyve tárgyából következett, hogy elhagyta a Magyarországon illetve Erdélyen kívül játszódó elbeszéléseket, illetve azokat, melyek szereplői az angol olvasók számára is nyilvánvalóan nem-magyar származásúak. Így maradt ki a török szerelmespárról (Nyitske — Szabényi fordításában *A' Szerelmesek' kútja* címmel szereplő), vagy az oláh fejedelem leányáról szóló monda (*Szent György szirt-ugrása*) — és még további három. Mivel a magyarok „nemzeti jellemvonásai” közül — Fessler szellemében — elsősorban a keresztény lovagiasságot kívánta kiemelni, ugyan-

akkor az angoloknak a római katolikus vallás iránt táplált ellenérzéseire, illetve a kora-Viktóriánus kor erkölcsére is tekintettel kellett lennie, kihagyott két erősen katolikus szemléletet tükröző történet mellett (*A' vágmelletti Sziklakápolna, Lécai Vércsarnok*) minden olyan elbeszélést, melyek hősei nem viselkednek a keresztény lovagiság eszményéhez méltóan; így kihagyta például a Nagy Lajos király öccséről szóló regét, aki lányrablással szerzett magának feleséget (*Szebeni alapítása*), vagy azt amelyből kiderül, hogy Mátyás király törvénytelen fiút nemzett, sőt apai ágon ő maga is törvénytelen származású volt (*A' Kőpénz*).

A be nem válogatott tizenhét történetből ez utóbbi, a nem eléggé keresztényi-lovagi erkölcsiséget sugalmazó csoportba tartozik a többség, azaz hat, de bizonyos szempontból a szintén kihagyott négy „népies” monda is ide sorolható. Ezek ugyanis nem mutathatták be a magyarság nemzeti tulajdonságait, lévén azok egyedüli hordozója Pardoe szerint — a nemesség.

Olvasóinak a természetfölötti jelenségek iránti vonzódásáról nem elfeledkezve három „ördögös” történetet lefordított azért, ám egyik sem kapott külön fejezetet, s ráadásul még szabadkozott is miattuk: „a helyi tradícióból legyen ennyi elég...”²²

A kerettörténet Erdélyben játszódik, az elbeszélések többsége viszont Észak-Magyarországon, a Vág mentén, míg Erdélyben mindössze egy — ugyanis Mednyánszky, aki Nyitra megyei főispán volt, s Veszélén gazdálkodott, kötetében elsősorban szűkebb hazája regéit és mondáit gyűjtötte össze. Pardoe azonban ettől cseppet sem jött zavarba, s azzal vágta ki magát, hogy a Vág völgye az ország egyik legszebb vidéke.²³

Mednyánszky színhely-választásából következően a lejegyzett mondák egy része szlovák eredetű. Így szereplőik szlovák nevet viselnek, s hogy származásuk is szlovák, az a magyarországi olvasók számára minden bizonnyal magyarázat nélkül is nyilvánvaló volt.

Nem így az angoloknak, Pardoe mégsem világosította fel őket. Pedig ő maga különbséget tudott tenni — az egyik szlovák mondába bele is szőtte egy szlovák hegyifalu leírását, s szorgos lakosainak életét, anélkül azonban, hogy megnevezte volna kikről esett szó.²⁴

A három kötetben a *szlovák* szót egyetlen egyszer sem írta le.

Nem-magyar szereplők azért előfordulnak, például a *Testvéri viszátkodás* hősnője lengyel — csak a magyarországi nemzetiségeket vette nem létezőeknek. Hedviggel elrablói, a magyar Podmanin lovagok minden nyelvi nehézség nélkül váltanak szót, bizonyára magyarul, amire az enged következtetni, hogy mint a többi történetben is, a szereplők itt is folyton-folyvást Szent Istvánra esküsznek.²⁵

Ezzel szemben a keret szereplői, akik egy kivételével mind magyarok, sőt egyikük maga Wesselényi Miklós, németül mesélik el egymásnak a történeteket.²⁶

Magyarosító törekvései odáig vitték Pardoe-t, hogy Mednyánszkytól származó tudása dacára fontosnak tartotta külön hangsúlyozni Mátyás király magyar születését. „Nagyszerű és bátor uralkodó volt, származását és érzelmeit tekintve egyaránt magyar” — mondatta a keretben éppen legszavahihetőbb szereplőjével, a néven nem nevezett házigazdával; sőt még híres könyvtárát is megmagyarította.²⁷

Az így nyert egységes nemzetállamban élő magyarok jellemvonásait kötetenként csoportosította, bár ez a romantikus nemzetjellemtan csak az első kötet harmadik elbeszélésétől lépett szerkesztői elvvé; az első két történet még a romantika természetfölötti jelenségek iránti vonzódásának jegyében került be. A későbbiekben azután a meglelt kon-

²² PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 283.

²³ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 134.

²⁴ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 235–6.

²⁵ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 254.

²⁶ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 264.

²⁷ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 56.

cepció alapján írás közben szerkesztve emelt be és hagyott ki az elbeszélésekből: előzőleg megemlíti például olyan mondákat is, amelyeket végül mégsem vett be.²⁸

Úgy látszik tehát, hogy Pardoe már belekezdett a *Magyar kastély* írásába, amikor a reformkori magyar irodalmárookra oly nagy hatást gyakorló Fessler Aurél Ignác műveivel megismerkedett. Nemcsak a romantikus nemzetjellemtan, s a „szónoklatos magyarság”²⁹ mutatja hatását. Pardoe Mátyás király iránti megkülönböztetett érdeklődése is neki köszönhető. *Mathias Corvinus, König der Ungarn und Grossherzog von Schlesien*³⁰ c. regényében ábrázolta Fessler Mátyást olyan, a korából kiemelkedő rendkívüli embernek, a magyar nemzeti kultúra apostolának, mint tette Pardoe, aki azonban nem lévén Mednyánszkytól megfelelő történetet, kénytelen volt a kerettörténetben kifejtteni véleményét.³¹

Fessler „dialogizált regényeinek” stílusa is hatással volt az írónőre, mivel azonban elbeszéléseket használt „történeti forrásul”, azt mondhatjuk „dialogizált elbeszéléseket” írt végül. Fessler lélektani ábrázolásmódja pedig mindenekelőtt Pardoe nőalakjainak lélekrájában mutatkozott meg.³²

Személyesen nem ismerhette ugyan a német nyelvű író, akitől „a magyar költők a XIX. század közepéig tanulták a magyar történelmet”,³³ mivel az már hosszú ideje Oroszországban élt, s éppen Pardoe magyarországi látogatása alatt, 1839 decemberében halt meg Szentpétervárott, mégis a kerettörténet egyik mesemondójának — talán Mednyánszky leírásának segítségével, aki viszont haláláig tartotta vele a kapcsolatot — Fesslert tette meg.

Ő az a porosz származású író, báró Pratañer, aki a házigazda legkedvesebb barátja, akinek bemutatására bő másfél oldalt szentelt, s akiről a kastély vendégei „jól tudták, hogy bár nem magyar születésű, a jelenlévők közül senki nincs, aki nála jobban ismerné az ország történetét, küzdelmes sorsát és lovagi szellemét.”³⁴

Az első történet, melyben már megtalálható az olvasóinak bemutatni kívánt magyarság-kép egyik fő eleme, amit Fessler is „különösen lelkére kötött a nyugatnak »bis an den Rhein hin«, hogy atyáik csak a magyar fegyvereknek köszönhették nyugalmukat a török háborúk keserves éveiben”³⁵ — a *Győri vaskakas*.

Itt alkalmazta először azt a technikát is, hogy az egyébként pontosan fordított Mednyánszky-féle szöveg egy-egy mondatának értelmét „csúsztatással” megváltoztatta, kihagyott belőle, vagy saját véleményét valós történelmi ténynek beállítva tette hozzá.

A *Győri vaskakas* Pardoe-féle változatában a magyarok azok, akik II. Rudolfot harcra szólítják fel a várost bitorló törökök ellen, az eredetiben a bécsiek.³⁶

Pardoe változatában a magyar Pálffy az, akinek a „kereszténység e fontos bástyájának” bevétele köszönhető, őt követi „Isten és Szent István!” felkiáltással az egész, egyébként német, olasz, spanyol, francia és magyar lovasokból álló sereg, s ő őrli meg a törökök vezérét, Ali basát is — kinek haláláról az eredetiben nem is esett szó.³⁷

Az írónő fontosnak tartotta többször is olvasóiba sulykolni, hogy könyve megtörtént eseményekről szól, akárcsak a Wieland — Meissner-féle iskola követői, köztük Fessler, akik szintén azt próbálták „másokkal is, magukkal is elhithetni, hogy történetet írnak, s

²⁸ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 254–5. Ekkor még be akarta venni A' Szerelmesek kútját és a *Regék Stiborról* c. történeteket is.

²⁹ PAPP Zoltán, *Fessler Ignác Aurél és a magyar romantikusok*. Bp. [1928]. 51.

³⁰ Breslau, 1793–94. Második kiadás: 1806.

³¹ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 56–63.

³² Wieland és Meissner, Fessler példaképei is írtak párbeszédés formában regényt. L. Koszóczi János, *Fessler Aurél Ignác a regény- és történetíró. A racionalizmustól a romantikáig*. Bp. 1923. 75.

³³ VISZOTA Gyula, *Fessler hatása Kisfaludy Károlyra*. ItK 1900. 32.

³⁴ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 6. Pardoe tévedett; Fessler hosszú időn át Poroszországban élt ugyan, de Magyarországon született.

³⁵ Koszóczi, i. m. 289.

³⁶ MEDNYÁNSZKY, *Erzählungen*, Pest 1829. 62, PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 79.

³⁷ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 83.

nem regényt.³⁸ Az első kötet fő mondanivalóját tartalmazó elbeszéléseinek közreadása előtt, melyek a Rákóczi-szabadságharc köré csoportosított történetekben éppen a magyarok uralkodójuk iránti hűségét voltak hivatottak bemutatni (!), így határozta el (a házigazda) az elbeszéléseket a szépirodalomtól: „No de ne adjuk át magunkat a kitalált történeteknek [...], hanem térjünk vissza a komor és küzdelmes múltba, amidőn hazánk krónikái épp oly vészterhesek voltak, mint sorsa. Könnyen találunk Miklós [Jósika Miklós] okos könyveiben, Eötvös József szellemes lapjain vagy Vörösmarty drámai váz-lataiban vidámabb történetekre, s szárnyalóbb képzeletre, de most a múltat elevenítsük fel, hogy megismerhessük belőle őseink tetteit, harcait, sérelmeiket és bosszújukat.»³⁹

A *Futás*, a *Csudakereszt a fában* és a *Hollókó* valóban a Rákóczi-szabadságharchoz kapcsolódó mondák körébe tartoznak; a negyedik Báthory Gábor meggyilkolásának körülményeit idézi fel. Ez utóbbit Pardoe Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem személyén keresztül — akinek nevét, mint Báthory elődjét említette meg Mednyánszky — kapcsolta ebbe a korbá, oly módon, hogy a történetből egyszerűen kihagyta a fejedelem halálának időpontját.

Ezzel a módszerrel többször is élt — minek következtében *A győri vaskakas* kivételével az első kötet elbeszélései vagy a Rákóczi-korban játszódnak, vagy ha ehhez túl sokat kellett volna változtatnia, akkor a „távoli múltban”. A korábbi koncepció szerint bevásárolt *Selmeczi leányvár*-ban például, melyben Mednyánszky a valóságnak is megfelelően lejegyezte, hogy „ezen borzasztó eset az üdvözület 1570dik esztendejében” történt, Pardoe ezt a mondatot elhagyta, s csak annyit írt, hogy az eseményeknek „sok éve, olyan sok, hogy nem is tudni mennyi.”⁴⁰

A Rákóczi-szabadságharcról véleménye megegyezett az összbirodalmi érdekeket szem előtt tartó Mednyánszkyval: a magyarok függetlenségi törekvéseit, mint törvényes uralkodójuk elleni lázadást, elítélte. Rákóczit viszont Mednyánszkyval ellentétben, aki a hivatalos történetírás nézőpontjával egyetértve — tetteit az elvesztett hatalom, az erdélyi fejedelemség iránti sóvárgással magyarázta⁴¹ — Pardoe szabadságszerető hazafinak tartotta.

Ez az ellentmondás a kiegyezést követő történet szemléletre is jellemző, de az Ausztriával a szabadságharc után megkötött kompromisszumot követően azért oldódik valamelyest: könnyebb Rákócziban a haza szabadságáért küzdő hőst látni, ha az általa vezetett felkelést 48 és 67 mintájára az ősi alkotmányt biztosító szatmári békéhez vezető szükség-szerű eseménynek lehet tekinteni.⁴²

Pardoe szabadságeszméje — a reformkor számos magyar irodalmáráéhoz hasonlóan — a romantikáé: általános és határozatlan, semmi köze nincs Magyarországnak függő helyzetéhez.

II. Rákóczi Ferencről Pardoe részben a fordításhoz illesztett önálló mondatokban, részben a keretben fejtette ki véleményét.

A lázongásnak minősített szabadságharcban játszott szerepéért úgy mentette fel, hogy XIV. Lajost, a „ravasz gallt”, és nagykövetét De Bone-t tette felelőssé félrevezetéséért. (Mednyánszky is említést tett róla, hogy a felkelőket a francia uralkodó pénzelte, de aligha azért, hogy ezáltal Rákóczit mentegesse.⁴³) A *Hungarian Castle* elbeszéléseiben „a megtévesztett herceg, aki azt hitte, hogy De Bone épp olyan őszinte és becsületes szándékkal viseltetik iránta, mint ő a francia iránt, a hitvány politikus eszközüvé vált, miközben magát hazafinak hitte, és készült az önfeláldozásra.”⁴⁴

³⁸ Koszó, i. m. 88.

³⁹ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 128–129.

⁴⁰ MEDNYÁNSZKY, *Elbeszélések*, II. 175; PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 9.

⁴¹ BÍRÓ Sándor, *Történelemtanításunk a XIX. század első felében a korabeli tankönyvirodalom tükrében*. Bp. 1960. MEDNYÁNSZKY, *Elbeszélések*, ... I. 36.

⁴² R. VÁRKONYI Ágnes, *Thaly Kálmán és történetírása*. Bp. 1961. 101.

⁴³ MEDNYÁNSZKY, *Elbeszélések*, I. 36.

⁴⁴ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 177.

A keretrészben a *Futás* történetmondója, báró Treplitz András szájába adva közvetítette angol olvasói számára Pardoe a születőben lévő magyar nemzeti mitológia egyelőre még ellentmondásos Rákóczi-képét: „Azoknak a hallgatóimnak, akik Rákóczi Györgyöt [sic] pusztá lázadónak tartják, el kell tűrniük, hogy benne a patrióta vezért tiszteltem. Készséggel elismerem, hogy becsvágya óriási volt, ám oly nemes módon nyilvánította ki, s oly állhatatos volt, hogy lehetetlen nem csodálni az embert, bármennyire elítélendő is a politikus.”⁴⁵

Idegen létére az író már 1839–40-ben megérezte a közelgő forradalom szelét. A házigazda ugyanis, aki Pratnaýer–Fessler mellett Pardoe nézeteit képviselte, reményét fejezte ki, hogy a magyar nemzet érdekében még hosszú időn át Rákóczit tarthatják majd az utolsó forradalmárnak.⁴⁶

Talán a fentiekből is következik, hogy Pardoe a magyarok Habsburg-ház iránti lojalitását jobban hangsúlyozta, mint Mednyánszky.

A *Hollókó* c. elbeszélés Ocskay László árulásának története. Ocskay a monda szerint a Szomolányt védő királpárti Ellevényi lánya kedvéért állt át a császáriakhoz Rákóczi seregéből, mivel a várnagy csak ezzel a feltétellel ígerte neki Ilka kezét. Mednyánszky, aki a lejegyzetteket nem kívánta semmilyen külön-ideológia szolgálatába állítani — mint a kötet előszavában írta, azt várta munkájától, hogy az elbeszélések „tömegül s ingerül szolgáljanak költeményü műveknek”⁴⁷ — csak pár szóval írta le, hogyan igyekezett Ellevényi Ocskayt jobb belátásra bírni. Pardoe várnagya egész kis hazafias szónoklatot tart:

„Und nun redete der Alte mit Eifer über Pflicht und Recht und die gegenwärtigen Verhältnisse und die Gestaltung der Zukunft, so daß der tiefe Eindruck, den seine Vorstellungen auf den Zuhörer machten, unverkennbar war.”⁴⁸

„Heves buzgalommal szólla most az öreg a' honni kötelességről, igazairól, és a' jelenség' körülményeiről, valamint a' jövendő' kétes következeiséről is, olly annyira, hogy a' mély benyomásokat, mellyeket hallgatója' szívében beszéde gerjesztett, lehetetlen volt meg nem ismérni.”⁴⁹

„I know that you are here at the head of a large force: that Szomolán is surrounded by your troops, and that it will in all probability fall before the strength which you have brought against it. The triumph of the hour is yours; but Ocskay, how has it been purchased? Do you not stand here a rebel against your sovereign? I am an old man; my hair is grey, and my temples are bare; and yet, I swear to you, that even to possess your youth and vigour, and the prospect of long years of fame and success, I would not barter my age and my weakness [...] against all your advantages...”⁵⁰

(„Tudom, hogy hatalmas sereg élén állsz, hogy Szomolányt körülvették csapataid, s hogy minden valószínűség szerint elesik a had előtt, melyet ellene hoztál. Az óra diadala a tiéd, de milyen áron, Ocskay? Nem mint törvényes uralkodó ellen felkelt lázadó állasz-e itt? Én már öregember vagyok, a hajam ősz, halántékom gyér, de eszközöm neked, hogy még fiatalságodért és életerődért, a rád váró hosszú évek sikereiért és hírnevéért sem cserélném el koromat és gyengeségeimet, [...] semmiért sem...”)

*

⁴⁵ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 204.

⁴⁶ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 207. „But let us hope that he will long continue to be known as our last revolutionary leader...”

⁴⁷ Mednyánszky cikksorozatát írt a kérdéstről „Vajon az osztrák császári állam múltja szegényebb-e szívet nemesítő, a drámában, balladában, legendában, regényben és képzőművészetben feldolgozásra alkalmas tárgyokban, mint az ókor vagy az idegen (külföldi) középkor története? — és a legelkeszebb nemi felel e kérdésre.” HEINRICH Gusztáv, i. m. 402.

⁴⁸ MEDNYÁNSZKY, *Erzählungen*, 20.

⁴⁹ MEDNYÁNSZKY, *Elbeszélések*, I. 19.

⁵⁰ PARDOE, *The Hungarian Castle*, I. 291.

A második kötetben Pardoe a magyarok jellemvonásai közül a lovagiasságot és patriotizmust⁵¹, erkölcsi tisztaságot és hűséget kívánta bemutatni: „az erkölcsi tisztaság és hűség örök érvényű, és épp olyan könnyen megtalálja majd útját a tizenkilencedik századi szívekhez, mint ahogy hajdanán megtanította a barbár hordákat, amelyek a náluk civilizáltabb nemzetek vérét ontották, arra, hogy e nemzetek igazi és örök felsőbbrendűségének [permanent superiority] oka morális erejükben és társadalmi elkötelezettségükben rejlik.”⁵²

Örök felsőbbrendűségről írt — Pardoe a tizenkilencedik század közepe táján Montesquieu nyomán még mindig úgy képzelte, hogy az egyes népek nemzeti jellemvonásai állandóak. Amiből az következik, hogy a reformkori magyarok bemutatására bármelyik történelmi kor forrásaiból meríthetett.

A *Szolnok védői* Nyáry Lőrince, aki a „kereszténység ügyéért” indult harcba a törökök ellen (to save the cause of Christianity),⁵³ inkább szabadságát áldozta fel, mint hogy királyához hűtlen legyen, azaz elárulja Habsburg Ferdinándot Zápolyáért. (Zápolya esetében szintén szükségesnek érezte Pardoe, hogy Mednyánszky szűkszavú leírását saját véleményével megtoldja, Zápolya hátrányos tulajdonságait hangsúlyozva a törvényes Habsburg uralkodóival szemben.) Hűségéért Nyáryra törökországi rabság várt, ahonnan egy Magyarországról még gyerekként elhurcolt őt szöktette meg. A janicsár, akinek Mednyánszky szerint „csak neve ’s nyelvének néhány szavai maradtak meg emlékezetében”, „ámbar tulajdonképpen neki semmi hazája nincs”⁵⁴, Pardoe tolla alatt hű hazafivá változott: „»Mindig megőriztem annak a földnek drága emlékét, ahol volt apám, s anyám, és nem ismertem a bánatot; ragaszkodásomat a nyelvhez, melyet először hallottam, s melyet akkor suttogtam dédelgetőn magamban, amikor nem hallhatta senki; és szilárd volt elhatározásom, hogy a nevet, melyet gyermekként viseltem, sohasem feledem.«”⁵⁵

A janicsár tettéért épp úgy nemességet kap, mint az *Elmetszett láb* hű jobbágya, aki urával a tatárok fogságába esvén, saját lábát vágta le bilincseről, hogy gazdája kiszabadulhasson. Amiből az olvásó arra következtethetett, hogy a magyar nemesség rangját erkölcsi méltóságáért nyerte — s ezt Pardoe csak tovább erősítette azáltal, hogy mindkét történetet „a hősök leszármazottaival” meséltette el a kastélybeli társaságnak.

A kötetet a harmadik történettől a magyar nők nemzeti jellemvonásainak szentelte.

A *Mítáksításban*, mely mondából Kisfaludy Károly szintén Mednyánszky *Erzählungenje* alapján írt, s Pardoe-éval hasonló szellemben átdolgozott, romantikus l’art pour l’art szabadságszeretettel és királyhűséget egyszerre magasztaló „eredeti hazai drámát”,⁵⁶ az írónő a magyar asszonyok hősiességét és a keresztényi megbocsájtás, nagylelkűség erényét kívánta bemutatni. Ehhez Pardoe-nak meg kellett változtatnia a történet végét. Mednyánszkyknál a vallási viszályban II. Rákóczi György oldalán harcoló Széchi Mária, aki Wesselényi Ferenc iránt fellebbant szerelme hatására — Pardoe (és Kisfaludy) által eléggé nem dicsérhetően — átállt a császáriakhoz, átállását követően szinte azonnal „férfitas vigyázással” figyelmezteti Wesselényit, hogy még az éj leple alatt támadja meg Murányt, s benne saját, most már ellenségnek minősülő katonáit. Pardoe Széchi Mária nagy-lelkűen szabad elvonulást kér a „patrióta herceg” csapatainak.⁵⁷ (Íme egy másik Rákóczi szintén ellentmondásos hazafisága.)

Pardoe a *Budathini falüreg* történetét is megváltoztatta, hogy a nőkkel gáláns lovagként bánó magyar nemest is bemutatthassa. A monda szerint Budatin ura egyetlen leánya

⁵¹ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 7.

⁵² PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 46.

⁵³ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 15.

⁵⁴ [...] „sodaß ihm nur noch die Erinnerung seines Namens und einige Worte seiner Sprache geblieben seien” ... „obwohl er eigentlich keine Heimath habe”. MEDNYÁNSZKY, *Erzählungen*, 334, 335.

⁵⁵ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 37.

⁵⁶ VISZOTA Gyula, *Kisfaludy Károly » Murányvár ostromának« forrása*. ItK 1898. 74.

⁵⁷ MEDNYÁNSZKY, *Elbeszélések*, I. 152; PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 120.

kezét a szomszédos Oroszlánkő gazdájának, Jakusicsnak, a koros agglagénynek szánta, annak ellenére, hogy tudott Katalinnak egy ifjú nemes, Forgács gróf iránt érzett szerelméről. Amikor a kierőszakolt eljegyzés után rajtakapja a búcsúzó szerelmeseket — Mednyánszkyknál Forgácsnak az is megfordul a fejében, hogy elszökteti Katalint, Pardoe-nál viszont azért búcsúzik, mert hadba indul, hogy a kereszténység védelmében a törökök elleni küzdelemben lelje halálát⁵⁸ — lányát örült haragjában élve a várba falaztatja. Szerelmese kiszabadítja, de menekülés közben Jakusics — aki menyasszonyát ugyan nem ismeri fel, de lányrablást sejt — leszúrja Forgácsot. Miután meggyőződik róla, hogy a lány ártatlan, várába menekíti apja haragja elől, beleszeret és megkéri újra a kezét. Katalin anyja unszolására igent mond, de „olgy férjfinek nyújtá reszkető jobbját, kit, mint hirtelen feltalált, hirtelen 's örökre elvesztett egyetlen kegyeltjének véres gyilkolóját utálja, 's kit minden esdeklése, nyájaskodása 's gyengélkedése mellett is, mellyekkel kölcsönös hajlandóságát megnyerni törekede, soha nem csak nem szerethetett, sőt belső irtózkodás, 's félnék reszketéség nélkül nem is nézhetett.”⁵⁹

Pardoe rokonszenves hőst teremtett Jakusicsból: „a gáláns öreg harcos”, a „nemeslelkű öreg” viselkedésében, úgy találta „van valami szép és önzetlen nagylelkűség”, aki „magyar szavát adja”,⁶⁰ hogy megvédi Katalint, s végül mit sem törődve a befejezés valószínűtlenségével „Szuniogh lánya, bár habozva és vonakodva, végül beleegyezett, hogy István gróf nője legyen, akinek öregkorát bearanyozta kedvességével, s akinek nagylelkűségét engedelmességével és odaadásával viszonzta.”⁶¹

A következő történet — *Testvéri viszálykodás* — nemeskisasszonya „inkább lenne az apja birtokán élő legdurvább bugris felesége, mint egy olyan nemesemberé, akiben nincs becület, vagy olyan lovagé, akiből hiányzik a lovagiasság”⁶² Igaz, e finom érzületű hölgy lengyel — de hát Pardoe kicsire nem adott, s különben is kezdtek elfogyni a keresztényi erényű magyar hősök által véghezvitt hazafias cselekedetekről szóló mondatok.

Mivel nem akarta másfél kötetnél abbahagyni a munkát, új módszerhez folyamodott: a kevésbé felemelő mondatokat is lefordította, de mindig talált módot rá, hogy a levonható erkölcsi tanulságot legalább egy-egy mondat erejéig a történetbe szője.

Mielőtt azonban közlésükbe bocsátkozott volna, a *Testvéri viszálykodás*hoz kapcsolódó keretrészben — mely már részben e történetekhez sorolható — mentegetődni kezdett, a viharos magyar történelmet okolva „az elmúlt korok félbarbár embereinek erkölcsi tulajdonságaiért.”⁶³

Báró Pratnaÿer-Fessler-Pardoe itt a magyar irodalom és nyelv állapotára is kitért. Véleménye szerint Mátyás király uralkodása után az általános hanyatlás nagymértékben annak volt köszönhető, hogy az idegen uralkodók nem fordítottak gondot a magyar nyelv ápolására — azaz Mátyás korát a *magyar nyelvű* irodalom fénykorának tartotta —; a fényűző udvari élet kedvéért a mágánások inkább a német nyelvet használták helyette, a jelenben pedig a pánszlávizmus fenyegeti:

„Újabbán azáltal, hogy a szláv nyelvű írókat bátorítja és védelmezi, Oroszország azon munkálkodik, hogy az ország valódi nyelvét háttérbe szorítsa; sőt nem csupán felmorzsolja a magyarok erejét, hanem új orgánumai segítségével egész Európában azt terjeszti, hogy a rivális nyelv hanyatlásának oka alsóbbrendűségében és szegényes forrásaiban található; pedig gazdagsága, változatossága, és különösen harmonikus hangzása egyaránt rendkívül figyelemreméltó.”⁶⁴

*

⁵⁸ MEDNYÁNSZKY, *Elbeszélések*, I. 208; PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 173.

⁵⁹ MEDNYÁNSZKY, *Elbeszélések*, I. 214.

⁶⁰ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 200, 157, 198.

⁶¹ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 204.

⁶² PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 243–4.

⁶³ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 262.

⁶⁴ PARDOE, *The Hungarian Castle*, II. 262–3.

A harmadik kötetben a *társadalmi erényeknek* nevezett szeretetet, hűséget, ragaszkodást állította középpontba, bár Fessler történet szemléletének hatására saját céljának végül nem tudott eleget tenni — a történetek hőseit elsősorban ismét csak középkori lovagiasság és bátorság jellemzi.⁶⁵

Elsőnek *Achmet basa* történetét fordította le, melynek címszereplője, az eredetileg Sásvári János nevet viselő vitéz, hazáját elárulva átállt a törökökhöz.

Ez a történet alkalmat adott Pardoe-nak arra, hogy a (magyar) patriotizmust magasztalja, melyet a „becsület bölcsőjének” tartott, s amely, meghatározása szerint „az ősök földje, a szülőföld iránti szeretet; a nemzet virágzása és a nemzeti hírnév iránti lelkesültség.”⁶⁶ (Az angol nyelvben a nacionalizmus szó még nem létezett.)

A fenti meghatározás szellemében aztán megtoldotta *Achmet basa* történetét, mégpedig Szigetvár ostromának leírásával, melyet Mailáth Jánostól vett át.⁶⁷ A történeti hűségnek fittyet hányva át is alakította — pedig forrása ezúttal igazán nem szépirodalmi mű volt: Mailáth a kor történetírásának színvonalán álló, tudományos igényű munkát írt, még ha Fessler Aurél Ignác hatással volt is rá.⁶⁸ Pardoe-nál Sásvári gyűjtja fel a várat, s ő az, aki egy ágyúra fektetve Zrínyi holttestét, lefejezti.⁶⁹

A következő fejezet *Clara at Visegrad* (Klára Visegrádon) címet viselő történetét szintén Mailáthtól vette át.⁷⁰

A monda már magyarországi látogatása idején megragadta, útirajzában idézte is a *Geschichte der Magyaren*.⁷¹ Akkori leírása szorososan követi Mailáth szövegét, bizonyítva, hogy 1839–40-ben még nem ismerte Fessler műveit. Az 1842-es változat viszont már „a nemes magyarok lovagias viselkedését” domborítja ki, s Zách Felicián tette annak példájául szolgál, hogy „a meg nem alkuvó, büszke természetű magyaroknak becsületük még az életüknél is drágább.”⁷²

A Klára Visegrádon Pardoe agitatív szándékáról is árulkodik. Célja több volt annál, hogy egy egzotikus népre ruházott erkölcsi tulajdonságok ábrázolásával saját olvasóinak nyújtson tanulságot. Az író a magyarok iránt kívánt rokonszenvet ébreszteni. Míg 1840-ben ugyan megjegyezte, mennyire elborzasztja ennyi barbárság, de azért pontosan leírta, mi várt Zách Felicián családjára, azt sem elhallgatva, hogy Klára és felakasztott testvéröccse holttestét lófarochoz kötözve vonszolták végig Visegrádon, s végül tetemüket a kutyáknak vetették,⁷³ addig a *Magyar kastély* feldolgozásában megszépítette a történetet: Klára öngyilkosságot követ el (miáltal feleslegessé vált minden további kegyetlenkedés

⁶⁵ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 9.

⁶⁶ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 63–64. „the nurse of honour”; „the love of fatherland — a veneration for the soil of our ancestors and of our own birth — an elation at the glory of our national prosperity and our national renown.”

⁶⁷ Johann Grafen MAILÁTH, *Geschichte der Magyaren*. Vierter Band, Wien 1831. 120–124. Egy Thawz Serenk nevű kamarás szerepeltetéséből gondolom, hogy Mailáthot használta forrásul, akinél Franz Serenk, szintén mint Zrínyi kamarása fordul elő a 124. oldalon. Fesslernél ilyen nevű szereplő nincs.

⁶⁸ KOSZÓ, i. m. 303. Koszó János véleménye szerint Mailáth „kivonatolta” Fesslert.

⁶⁹ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 94.

⁷⁰ MAILÁTH, *Geschichte*, Zweiter Band. Wien 1828. 30–33. Zách Klára és „John of Homonnai” szerelmi történetének nem Mailáth volt a forrása, bár úgy látszik, nem is Fessler. Fessler említést tett ugyan egy bizonyos „Joannes Drugeth palatin”-ról a *Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen* (Leipzig 1815–1825) harmadik kötetében a 119. oldalon, ennek alapján azonban Pardoe nem írhatta meg e románcot. Az is elképzelhető, hogy Fesslernek éppen ezt a munkáját nem is ismerte, vagy könyve írásakor nem volt birtokában a tíz kötetes mű.

⁷¹ PARDOE, *The City of the Magyar*. III. 325.

⁷² PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 177.

⁷³ PARDOE, *The City of the Magyar*, III. 332–3.

bemutatása, mint például jobb karjának és orrának levágásáé); az ifjúval pedig a király emberei végeznek — de „olyan emberséggel, mely becsületükre válik.”⁷⁴

A *Fekete vezér* című történetet — de részben Zách Kláráét is — arra használta fel, hogy báró Pratnayér szájába adva, Fessler szellemében, a feudális erkölcsöket bírálja, a nemesség széthúzását okolva azért, hogy a nemzet sorsával mit sem törődő, önös érdekeiket mindenek fölé helyező férfiak születhettek;⁷⁵ míg az *Oroszlánkő* kapcsán még egyszer olvasói szájába rágta (megintcsak Pratnayér bőrébe bújva), hogy: „[...] mint a jelen elbeszélések esetében is, ezeket a meséket [Mednyánszky, Mailáth és Jósika Pratnayér által dicsért történeteit] Magyarország epizódos történetének tekinthetjük, s nem kis mértékben tartják majd őket becsben azok, akik átérzik az egyéni hősiesség és személyes bátorság fontosságát, a tulajdonságokét, melyeken egy nemzet ereje alapul...”⁷⁶

Pardoe a Buda 1686. évi visszavételéhez kapcsolódó *Barátok* című történettel zárta a *Magyar kastélyt*. Ebben ismét — és megint csak Mednyánszky szövegének megváltoztatásával — a magyaroknak tulajdonította a „kereszténység fővárosának” visszavételét: ezúttal Bádeni Lajos őrgróf katonái indultak „Isten és Szent István!” felkiáltással rohamra.

*

Julia Pardoe *Magyar kastélyának* „magyarság-képét” Fessler Ignác Aurél magyar témájú műveinek a német romantikus lovagregényekből átvett, a nemzethez tartozást közép-pontba állító nacionalista keresztény erkölcsi értékre határozta meg. Az a „nemzeti” szemlélet, melyet „a magyar nemzeti romantika megteremtői, mint új elemet vittek be a romantikába” — amint azt Viszota Gyula kimutatta — s szintén Fessler műveiből.⁷⁷

A tizenkilencedik század végén, amikor az angol olvasók érdeklődése felébredt a kelet-európai népek irodalmi iránt, a magyarokéban ezt a szemléletet keresték — míg a népies-nemzeti irány nem talált kedvező fogadtatásra.⁷⁸ Kisfaludy Károlynak viszont két Fessler-től szó szerinti átvételeket tartalmazó drámájának „történeti meséjét” fordították le angolra 1892-ben — az *Ilka, vagy Nándorfehérvár bevétele* című, magyarul 1819-ben, illetve a *Kemény Simon* 1820-ban kiadott „eredeti hazai” drámákat.⁷⁹ 1896-ban Jósika Miklóstól jelentették meg a Fessler Mátyás-ábrázolása szellemében írt *Király és koldust*.⁸⁰ Jókai Mór történetiszemléletére, aki Angliában a század végén nagy népszerűségnek örvendett, szintén nagy hatással volt Fessler.⁸¹ 1904-ben még mindig a „történelmi románc”, a „történelmi képzelőerő”, „elmúlt korok hősiességének” bemutatásáért fordították le Jósika egy másik regényét.⁸²

⁷⁴ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 184.

⁷⁵ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 229–30.

⁷⁶ PARDOE, *The Hungarian Castle*, III. 231.

⁷⁷ VISZOTA Gyula, *Fessler hatása Kisfaludy Károlyra*. ItK 1900. 176.

⁷⁸ Pötöfi János vitézéről, mely Pulszky Ferenc és Teréz 1851-ben kiadott *Tales and Traditions* c. többségében népmeséket tartalmazó válogatásában szerepelt, azt írta az Eclectic Review recensense — talán éppen Pardoe? —, hogy „rajta le lehet mérni, mennyire különböző a magyarok és angolok ízlése.” A cikk szerzője egyébként nem volt hajlandó tudomásul venni, amit pedig a kötet bevezetője hangsúlyozott — hogy a meséket a különböző Magyarországon élő népek tradíciójából merítették. July, 1851. Vol. 94. 22.

⁷⁹ *Ilka, the Captive Maiden, and Other Stories* by Selina GAYE. London 1892.

⁸⁰ JÓSIKA Miklós, *King Matthias and the Beggar Boy*. London 1896.

⁸¹ *Jókai Mór és a történelem* in Jókai Mór *A magyar nemzet története regényes rajzokban*. Bp. 1969. I. köt. 363–378. Sajtó alá rendezte TÉGLÁS Tivadar és VÉGH Ferenc.

⁸² *A magyar irodalom brit szakértőjeként számon tartott Jókai-fordító, R. Nisbet BAIN, Jósika Jó a tatár* ('Neath the Hoof of the Tartar) c. regényének fordításához írt előszavából. London 1904, 12–13.

Míndez talán némi magyarázatul szolgál ahhoz, miért írhatta *A mai külföld szemlélete a magyarságról* című tanulmányában Bibó István még 1936-ban is azt, hogy „az első, amit meg kell állapítanunk, hogy minden, ami a »magyar« jelzővel ékeskedik, csaknem teljesen az egzotikum körébe tartozik.”⁸³ „A nekünk kijáró állandó jelzők: lovagias, nemes, tüzes, vad...”⁸⁴

⁸³ Bibó István, *Válogatott tanulmányok*. Bp. 1986, I. köt. 152.

⁸⁴ Bibó István, *i. m.* I. köt. 151.